

Ю.В. Шуба
М.С. Самойленко

ТРИВИМІРНІСТЬ ЯК ОСНОВА СТРУКТУРИ НЕОВІКТОРІАНСЬКОГО РОМАНУ «ЧАТТЕРТОН» ШТЕРА АКРОЙДА

Історичний роман завжди відігравав помітну роль у літературі. Він відображає картину минулого на різних часових відрізках і завдяки цьому встановлює зв'язок часів, спонукає до пошуку шляхів пізнання сьогодення. У добу постмодернізму суттєво змінилося ставлення до історії. Не заперечуючи важливості історичних знань, постмодернізм утверджує дискурсивність будь-якого підходу до інтерпретації історії, її текстуалізований характер і тим самим ставить під сумнів можливість окремого автора чи галузі науки володіти єдиною незаперечною істиною [1, 86]. Як результат виникає новий різновид історичного роману - історіографічний метароман, який виходить за межі літературного дискурсу в дискурс історичний з порушенням просторо-часової лінійності та великій кількості інтерпретацій минулого.

Окремим різновидом історіографічної металітератури у Великій Британії став неовікторіанський роман, який зародився та набув популярності у британській літературі у другій половині ХХ ст. Історіографічна металітература є об'єктом розвідок чисельних вітчизняних та зарубіжних науковців (Р. Беркгофер, О. Зверев, Б. Макхейл, С. Ментон, Ю. Райнеке, В. Струков, **Л. Хатчеон**), які виокремлюють такі її риси як розмивання меж між літературою та історією, акцент на неможливості встановлення об'єктивної істини та сумнів у вірогідності зображення минулого, суб'єктивізація оповіді, ідеологія плюралізму, постмодерністська гра з історичними джерелами, інтертекстуальність, метафікціональність, а також наявність анахронізмів. Проте особливості неовікторіанського роману як британської варіації історіографічної металітератури є недостатньо висвітленими в українському літературознавстві.

У другій половині ХХ ст. у культурі Великобританії далися взнаки тяжіння до «вікторіанського відродження»: проводяться дослідження цієї епохи, екранізуються відомі твори й пишуться нові романи, стилізовані під вікторіанство. Одним із перших постмодерністських творів, який звернувся до вікторіанської епохи, був роман Дж. Фаулза «Жінка французького лейтенанта». У 1980-х рр. до Дж. Фаулза приєдналися А. Байєтт («Володіти», «Ангели та комахи»), П. Акройд («Заповіт Оскара Вальда», «Чатгертон») та інші.

Доба вікторіанства була значною віхою у культурному житті Великобританії, що пояснює інтерес сучасних британських письменників до цього періоду та появу численних творів з історичною тематикою. Тож у Великій Британії виник феномен роману, який отримав назву неовікторіанського роману (термін Д. Шіпієр) або ретровікторіанського (термін С. Шаттлворт). Д. Шіллер визначає неовікторіанський роман наступним

чином: «Я застосовую загальний термін «неовікторіанський роман» до тих романів, в яких актуалізується постмодерне потрактування історії, і де події хоча б частково відбуваються у ХІХ ст. До цієї категорії включені тексти, де переглядаються події, що передували добі вікторіанства, тексти, в яких описуються нові пригоди відомих вікторіанських персонажів, і тексти, які імітують літературні умовності ХІХ ст.» [5, 557]. У неовікторіанських романах нарація ведеться від третьої особи, що визначено умовностями епохи та її літератури, ритмічний малюнок часової моделі, є або перервним, хаотичним, або ж циклічно-спіральною, що відбивається у структурі творів.

Роман Пітера Акройда «Чаїтертон» (Chatterton, 1987) є одним з найкращих у творчості письменника. Його дія розвивається у трьох хронологічних площинах - наприкінці ХХ століття (основна частина розділів), в середині ХІХ і в другій половині ХVІІІ століття. Одночасно з презентацією історичних епох автор відсилає нас до біографій реальних історичних особистостей - поета-самогубця ХVІІІ століття Томаса Чатгертона, письменника вікторіанської епохи Джорджа Мередіта, та вигаданого поета ХХ століття Чарльза Вічвуда.

Історія поета-фальсифікатора ХVІІІ століття Томаса Чатгертона спроектована П. Акройдом одразу на три епохи, а інформація, подана у кожній з них, створює цілісний, але водночас суперечливий портрет молодого митця-самогубці. Відновити його біографію має сам читач, який отримує статус дослідника на рівні персонажів ХІХ та ХХ століть, що обумовлює появу в тексті детективних пошуків. Перш за все, це - намагання встановити істинність історичних фактів. Тож постійним є питання: що є реальність, а що вигадка, що є істинне, а що хибне? У зв'язку з цим часто спливає тема плагіату в мистецтві і тема фальсифікації, тобто «плагіату навпаки», коли художник приписує власне творіння чужому генію.

У своєму романі П. Акройд відтворює загальну канву реального життя Т. Чатгертона і надає відомості про місце народження, родину, освіту, а також офіційну версію загибелі поета. Знайомство читача з Томасом Чатгертоном розпочинається з енциклопедичної статті на початку твору, де наводиться офіційно визнана біографія Томаса Чатгертона: «Thomas Chatterton (1752 - 1770) was born in Bristol; he was educated at Colston's School there and was for a few months apprenticed to a lawyer, but his education was less important than the promptings of his own genius. His father died three months before his son's birth, and from an early age Chatterton had been fascinated by the ancient church of St Mary Redcliffe where his father had once worked as a chorister» [2,4]. Окрім того, щоб викликати співчуття до героя у читача, П. Акройд акцентує увагу на тому, що Томас Чаттертон тяжко переживав відсутність успіху і бідність, і саме ці фактори призвели до вчинення самогубства у віці вісімнадцяти років: «...in May 1770 he moved to a small attic room in Brooke Street, Holborn. It was here on the morning of 24 August 1770, apparently worn down by his struggle against poverty and failure, that he swallowed arsenic. When the door of his room was broken open,

small scraps of paper - covered with his writing - were found scattered across the floor. An inquest was held and a verdict of *felo de se* or suicide was announced; the next morning, he was interred in the burying ground of the Shoe Lane Workhouse» [2, 4]. З такою версією життя поета знайомі всі шанувальники його таланту. Завдяки використанню реальних фактів і прикладів на початку твору авторові вдається підготувати читача до розвитку подій у романі, здійснити вихід на тему, ідею, сюжет, образи і композицію роману.

Для передачі колориту XVIII століття та надання відчуття реальності роману, оповідь у розділах присвячених Чаттертону стилізовані під староанглійську мову XVIII століття, а вірші, які фальсифікує поет, - під мову XV століття. Герой писав свої вірші староанглійською мовою під вигаданим ім'ям, щоб передати дух епохи, транслювати свої переживання і міркування в оригінальній манері, створивши свій власний і неповторний стиль:

Now Rowlie ynne these mokie Dayes Sendes owte hys shynynge Lyghte And Turgotus and Chaucer live Inne every line hee wrytes [2, 53].

Як вже зазначалося раніше, дає того, щоб змусити читача відчути усі тонкощі переживань поета XVIII сторіччя, П. Акройд в загальному мовному потоці використовує такий тип нарації як внутрішній монолог. Відомий поет Томас Чаттертон розмірковує над власною значимістю та талантом, переживає творчі спалахи та вважає себе незамінним для англійської літератури [3, 137].

Твори Чаттертона вбирають в себе вже існуючі раніше тексти, при цьому у П. Акройда мова йде не стільки про відтворення духу епохи, скільки про вирішальну роль слова, яке відтворює реальність: «There is nothing more real than words. They are reality. It is just that everything I do becomes an experiment» [2, 98]. Більш того, слова необхідні для існування світу, що підтверджує зустріч Томаса Чаттертона з розумово відсталим хлопчиком. Юний поет усвідомлює, що вони, не розуміючи один одного, ніби знаходяться в різних вимірах «There is no real world. Without words I cannot even warn or protect you... Without words you are in a different time» [2, 132]. Завдяки тому, що слова вічні, творчість поетів продовжує існувати століттями. Нехай від будинку Чаттертона залишилася одна табличка, його поезія живе, тому що її читають і обдумують. П. Акройд вірить в абсолютність і постійність слова, для нього слово - це символ вічності, який ніколи не зникне, слово буде звучати завжди, хоча й голоси, які повторяють його, можуть змінюватися. Таким чином, П. Акройд не тільки подає життєпис Т. Чаттертона, а й проголошує, з одного боку, постструктуралістську ідею - весь світ текст, оскільки саме слова створюють текст, а, з іншого - біблійну істину: спочатку було слово. Можемо стверджувати, продовжуючи далі паралелі та беручі до уваги постмодерністське ставлення до історії, що історія - це також лише слова.

Для розширення сюжетної лінії П. Акройд переплітає історію Чаттертона з історією письменника Джона Мередіта, представника XIX сторіччя, з якого писався портрет Т. Чаттертона. Саме наявність розділів присвячених

зображенню подій XIX ст., надає роману «Чаттертон» статусу неовікторіанського роману.

Хронологічна ланка XIX сторіччя представлена у романі П. Акройда «Чаттертон» історією Джона Мередіта, письменника-початківця, який як і Т. Чаттертон не користувався попитом і позував для портрета Т. Чатгертона. В епоху вікторіанства також жив художник Генрі Волліс, якому належить авторство вищезгаданого портрета.

Для опису плину подій XIX сторіччя П. Акройд використовує прийом контрадикції та зіставлення фактів. З одного боку, портрет Томаса Чатгертона, для якого позував Джон Мерідіт, має сприяти підтвердженню офіційної версії смерті поета, яка подана у вступі до роману: «suicide was announced; the next morning, he was interred in the burying ground of the Shoe Lane Workhouse» [2, 4], а з іншого боку, той факт, що на портреті зображений не Чаттертон, а Мередіт, лише піддає сумніву офіційну причину смерті Т. Чатгертона, і таким чином заохочує читача розглянути інші версії загибелі поета.¹

На перший погляд, постать Джона Мередіта здається не на стільки вагома для розуміння життя Т. Чатгертона, але саме завдяки впровадженню його сюжетної лінії авторові вдається відтворити атмосферу Вікторіанства у своєму романі та відобразити в ньому риси, характерні для цього періоду, включаючи переосмислення ролі Т. Чатгертона в англійській літературі.

Головним завданням створення часової моделі XIX сторіччя можна вважати розмежування реальних фактів та мистецтва. Під час написання картини, Мередіт та Волліс розмірковують над тим, що є важливим в історії життя Т. Чатгертона, і яким були останні години його життя. Художнику важливо вхопити та передати момент переживання героя перед смертю, тому для цього його модель, Мерідіт, та він сам переносяться до кімнати, де покінчив життя самогубством юний поет. Важливим є відображення реальності такою як вона є «surely you have only to depict reality» [2, 98].

Наприкінці останнього розділу, присвяченого життю Дж. Мередіта, подружжя Мередіт відвідує ярмарку і натрапляє на картину чоловіка середніх років. Саме цю картину знайде Чарльз в антикварній крамниці у XX століття і, як покаже експертиза полотна та фарби якою намальована картина, на ній ніяк не міг бути зображений Т. Чаттертон, з чого слідує, що картина - підробка. Важливим є також той факт, що під час написання картини між Чатгертоном та Мередітом встановлюється настільки тісний зв'язок, що дружина Мередіта лякається цієї схожості між ними.

Через образ і сюжетну лінію поета XX сторіччя - Чарльза Вічвуда, П. Акройда вдається додати до твору детективної складової, адже в деякій мірі Чарльз виступає детективом, який веде розслідування факту смерті відомого поета Томаса Чатгертона та технічної можливості її фабрикації. Пізніше цей пошук перетвориться на манію та призведе до загибелі героя.

Зацікавившись особистістю Чатгертона, Чарльз Вічвуд починає вивчати всі доступні йому біографії поета. Дуже швидко він доходить висновку, що

неможна повністю покладатися на написані біографії: «each biography described a quite different poet: even the simplest observation by one was contradicted by another, so that nothing seemed certain. He felt that he knew the biographers well, but that he still understood very little about Chatterton» [2, 79].

Отже, усі три зображені епохи П. Акройд пов'язує смисловою лінією Томаса Чаттертона, завдяки чому три різні частини об'єднуються в одне ціле. Таким чином, можемо говорити про саморефлексію, адже кожна нова частина твору змістовно і структурно пов'язана з попередньою. Завдяки цьому письменникові вдасться ввести різні версії з життя і загибелі поета у рамках одного роману. Проте у розділах, присвячених XX сторіччю, подано найбільш романтичну версію загибелі Т. Чаттертона. Події, пов'язані з XVIII і XIX століттями, додані до розгорнутої історії, яка відбувається вже в XX столітті: талановитий, але не визнаний поет Чарльз Вічвуд знаходить в антикварній крамниці портрет Чаттертона, на якому той зображений у п'ятдесятирічному віці. Цей факт спростовує версію про смерть поета.

Сумнів у тому, чи можна бути впевненим у чомусь, крім записаних фактів і подій, продовжує спливати на поверхню, разом із неминучим наступним питанням: - «яким чином ми можемо бути впевнені, що записані факти й події дійсно реальні або правдиві?» Важко не погодитися з думкою Гібсона, що усі ці ігри ведуть лише до того, що читач ще раз переконується: все, що достеменно відомо про фігуру Чаттертона, - це те, що «він є винаходом літературної й культурної історії». Він - «продукт різноманітних офіційних, інституційних, естетичних та історичних дискурсів, коментарів і наративів тією самою мірою, як і продукт двохсотлітніх пліток, слухів і балаканини» [4,130].

Пітер Акройд, який постійно пише про минуле, вказує на існування ще однієї проблеми - відсутності пам'яті в сучасному світі. «Don't you realise, that nothing survives now? Everything is instantly forgotten. There is no history any more. There is no memory. There are no standards to encourage permanence - only novelty, and the whole endless cycle of new objects» [2, 94]. Такий погляд на історію висловлює в романі університетський друг Чарльза Вічвуда, Ендрю Флінт, успішний романіст і біограф Мередіта. Флінт, як і сам П. Акройд, - професійний біограф, тому можна припустити, що саме через нього автор висловлює деякі зі своїх думок. Якщо минулого немає, його необхідно вигадати. Тому в «Чатгертоні» Акройда особливо цікавить саме людська потреба вигадувати й відновлювати минуле, хоча він і наполягає на тому, що у минулого є свої способи вислизнути з рук тих, хто намагається репрезентувати його. Це і визначає роль Чатгертоні в романі. Він являє собою «текст», що по черзі намагаються відновити спершу два вікторіанця - Мередіт і Волліс, а потім і представник двадцятого століття, поет Чарльз Вічвуд. Що стосується останнього, то, будучи персонажем сучасної доби, він у підсумку починає сприймати свій квест у пошуках істини про історію як справу всього життя.

«Чатгертон» Пітера Акройда з'єднує оповіді, дія в яких відбувається почергово у XVIII, XIX і XX століттях, але фактично твір є метанаративом про

одночасність різних історичних подій. Перетинати межі свого часу й спілкуватися між собою можуть тільки поети, обдаровані надзвичайною здатністю бачити суть речей - Чаттертон, Мередіт та Вічвуд. Однією з найважливіших характерних рис цього роману П. Акройда стає тривимірність, якої дотримано не тільки в сюжеті, а й на рівні нарративу, чим підкреслюється тривимірна природа самої історії.

Отже, проаналізувавши роман «Чаттертон» Пітера Акройда, можна зробити висновок, що він є яскравим прикладом англійського неовікторіанського роману, жанрового різновиду англійського постмодерністського метарomanу, у якому письменник переосмислює історичне знання. Він вдало переплітає три різні епохи, надаючи роману трьохвимірну структуру, наділяє достовірним матеріалом та власними вигадками, експериментуючи зі стилями та змінюючи усталені норми традиційного історичного роману.

Література

1. Коваль М. Факт, вигадка та проблема достовірності й об'єктивності в сучасному історичному романі : постмодерністська літературно-критична перспектива // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 2003. – Том CCXLVI. – С. 86-94.
2. Ackroyd P. Chatterton / P. Ackroyd. – London: Penguin Books, 1993. – 234p.
3. Boldrini L. It Was Part of the Joke, You See: The Author in the Novel between Theoretical Death and Biographical Life / L. Boldrini // GRAAT: Publication des Groupes de Recherche Anglo-Américaines de l'Université François Rabelais de Tours. – 1995. – Vol. 13. – P. 133-148.
4. Gibson J. Peter Ackroyd: The Ludic and Labyrinthine Text / J. Gibson, J. Wolfreys. – London: MacMillan Press LTD, 2000. – 311 p.
5. Shiller D. The Redemptive Past in the Neo-Victorian Novel / D. Shiller // Studies in the Novel, – 1997. – Vol. 29, Issue 4. – P. 538-560.

Анотація

Ю.В. Шуба, М.С. Самойленко. Тривимірність як основа структури неовікторіанського роману «Чаттертон» Пітера Акройда

У статті розглядаються особливості структури неовікторіанського роману «Чаттертон» Пітера Акройда. Автор описує умови виникнення історіографічної металітератури у другій половині ХХ століття, пояснює причини виникнення неовікторіанського роману як окремого різновиду історіографічної металітератури у Великій Британії цього періоду та окреслює його характерні риси. Особлива увага приділяється тривимірності структури роману «Чаттертон» Пітера Акройда, яка обумовлює стильову різноманітність роману та його жанрову належність.

Ключові слова: історичний роман, історіографічна металітература, неовікторіанський роман, постмодернізм, тривимірність.

Аннотация

Ю. В. Шуба, М. С. Самойленко. Трехмерность как основа структуры неовикторианского романа «Чаттертон» Питера Акройда

В статье рассматриваются особенности структуры неовикторианского романа «Чаттертон» Питера Акройда. Автор описывает условия возникновения историографической металитературы во второй половине XX столетия, объясняет причины возникновения неовикторианского романа как отдельного подвида историографической металитературы в Великобритании и определяет его характерные черты. Особенное внимание уделено трехмерной структуре романа «Чаттертон» Питера Акройда, которая обусловила как стилевую неоднородность романа, так и его жанровую принадлежность.

Ключевые слова: исторический роман, историографическая металітература, неовікторіанський роман, постмодернізм, трехмерность.

Summary

Yu. Shuba, M. Samoilenko. Three-dimensionality as the structural basis in the neo-Victorian novel of "Chatterton" by Peter Ackroyd

The article deals with the structural peculiarities of "Chatterton", a neo-Victorian novel by Peter Ackroyd. The author describes the conditions of historiographic metafiction appearance in the second half of the XXth century, explains the causes of the appearance of neo-Victorian novel that is a separate subgenre of historiographic metafiction in Great Britain and determines its characteristic features. Special attention is paid to the three-dimensional structure of Peter Ackroyd's novel "Chatterton" that caused stylistic diversity of the novel as well as its genre affiliation.

Key words: historical novel, historiographic metafiction, neo-Victorian novel, postmodernism, three-dimensionality.